

תולדות הכהונה לאחר מות אהרן ועד בנין הבית הראשון

וידקר את שניהם את איש ישראל ואת האשה אל
קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל" (במדבר כ"ה, ח).
בעקבות מעשה זה מוענקת לו ולזרעו כהונת עולם:

"פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל
בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כלתי את בני
ישראל בקנאתי. לכן אמר הנני נתן לו את בריתי
שלום. והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת
אשר קנא לא-לוהיו ויכפר על בני ישראל" (במדבר כ"ה, יג).

ומסביר רש"י על אתר:

"אף על פי שכבר ניתנה כהונה לזרעו של אהרן, לא
ניתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשכו עמו ולתולדותיהם
שילידו אחר המשחן, אבל פנחס שנולד קודם ולא
נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן".

וכך אמנם גם דעת חז"ל בגמרא:

"לא נתנהו¹ פנחס עד שהרגו לזמרי" (זבחים ק:).

- בהמשך, אנו מוצאים את פנחס נוטל חלק במלחמת
מדין:

"וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פנחס
בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש וחוצרות התרועה
בידו" (במדבר ל"א, ו).

- בתקופת כיבוש הארץ בימי יהושע, ממשיך פנחס את
כהונת אביו אלעזר (יהושע כ"ב, ל).

- לאחר מכן מוזכר פנחס בסוגיית בנין המזבח על
גדות הירדן על ידי שנים וחצי השבטים:

"וישלחו בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי
שבט מנשה אל ארץ הגלעד את פנחס בן אלעזר הכהן
ועשרה נשיאים עמו" (יהושע כ"ב, יג, ל-לג).

- הופעתו הבאה והאחרונה של פנחס הינה בסוף ספר
שופטים בפרשת פילגש בגבעה:

"ופנחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפניו בימים ההם
לאמר האוסף עוד לצאת למלחמה עם בני בנימין אחי
אם אחדל. ויאמר ה' עלו כי מחר אתננו בידך"
(שופטים כ', כח).²

בשיעור זה ברצוננו לבחון את השתלשלות הכהונה הגדולה, מן
התקופה שלאחר מות אהרן, דרך תקופת יהושע, השופטים,
שמואל ועד ימי שלמה בספר מלכים. בשורות הבאות נציין את
האנשים ששמשו בכהונה הגדולה מתקופת אהרן ועד ימי
שלמה, ונעמוד על מאורעות מרכזיים בחייהם של כל אחד
מהם.

אלעזר בן אהרן

אלעזר בנו של אהרן הינו היורש הישיר של אהרן:

- בנדודי המשכן במדבר, אלעזר הינו נשיא נשיאי
הלוויים: "ונשיא נשיאי הלוי אלעזר בן אהרן הכהן
פקדת שמרי משמרת הקדש" (במדבר ג', לב). וכן:
"ופקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת
הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה פקדת כל
המשכן וכל אשר בו בקדש ובכליו" (במדבר ד, טז).

- עם מות אהרן, מצטווה משה לעלות עם אהרן
ואלעזר בנו אל הר ההר ולהלביש את אלעזר את
בגדי אהרן: "ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש
אתם את אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר וירד
משה ואלעזר מן ההר" (במדבר כ', כה-כט).

- לאחר מות אביו, משמש אלעזר הכהן, לצדו של
משה. במסגרת זו הוא מוזכר במפקד בערבות מואב
(במדבר כ"ו, א), בהתייחסות לפניית בנות צלפחד
(במדבר כ"ז, ב) ובמלחמת מדין (במדבר ל"א, יב).

- שנים וחצי השבטים פונים אל משה ואל אלעזר
הכהן ואל נשיאי העדה בבקשתם להיאחז בעבר
הירדן המזרחי. משה מודיע על שמות האנשים אשר
ינחלו את הארץ: אלעזר הכהן ויהושע בן נון (במדבר
ל"ד, יז), דבר המתבצע בפועל בימי יהושע (יהושע י"ד,
א).

- הכתוב מעיד כי גם נחלת שבעת המתרפים בשילה
נעשית ע"י אלעזר הכהן:

"אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון
וראשי האבות למטות בני ישראל בגורל בשילה לפני
ה' פתח אהל מועד ויכלו מחלק את הארץ"
(יהושע י"ט, נא).

פנחס בן אלעזר

ממשיכו של אלעזר הינו פנחס בנו:

- כהונתו מתחילה בעקבות קנאותו לה' יתברך:

"וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה
ויקח רמוח בידו. ויבא אחר איש ישראל אל הקבה

1 לא ניכנס כאן לפרטי המשמעויות של אופן התכהונותו של פנחס.

2 לא ניכנס כאן לתארוך פרקים אלו של סוף ספר שופטים שעל פי מקורות
שונים מתוארכים לתחילת תקופת השופטים, דבר שיכול להסביר את
נוכחות פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן.

"והלא פנחס בן אלעזר היה עומד בימים ההם? אלא פנחס אמר אני כהן גדול בן כהן גדול ואיך אלך אצל עם הארץ? ויפתח אמר אני ראש שופטי ישראל ראש הקצינים אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט? מבין תרויהון אבדת ההיא עלבתא מן עלמה (תרגום): מבין שניהם אבדה ההיא עלובה מן העולם). אוי לה לגדולה שקוברת את בעליה, אוי לה לגדולה שלעולם אינה גורמת טובה"
מנחם אביב (תנחומא בחוקותי ה').
מוסיף המדרש:

"פנחס נסתלקה ממנו רוח הקודש, הדא הוא דכתיב 'פנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפני ה' עמו' (דבה"א ט', כ) " (ויקרא רבה, ל"ז, ד).

אם כן, המדרש תולה את מעבר הכהונה מפנחס לעלי, בהתנהגותו של פנחס בפרשת נדרו של יפתח. המדרש מפנה אצבע מאשימה לפנחס ויפתח אשר החזיקו את הגדולה לעצמם ובכך גרמו להריגת ביתו של יפתח.

מה קורה בהמשך לאחר מעבר הכהונה לבית עלי?

בעקבות חטאי בני עלי במשכן המנאצים את מנחת ה' במעשיהם (שמואל א ב', יב ואילך), מתגלה איש א-להים אל עלי ומבשר לו על גדיעת זרעו. דבר ה' זה מתבצע בהדרגה: תחילה בני עלי חופני ופנחס שנהרגים במלחמה באבן העזר (שמואל א, ד, יא); פטירת עלי בעצמו כששומע על הילקח ארון הא-להים (שמואל א, ד, יח); מיתת כלתו, אשת פנחס, עם הולדת בני אי כבוד (שם, כ); הריגת אחימלך ושמונים וחמישה איש נושאי אפוד בד ע"י שאול⁴ ולסיום והשלמת הנבואה הזאת בגירוש אביתר על ידי שלמה (מלכים א, ב', כו) ולאביתר הכהן אמר המלך ענתה לך על שדיך... ויגרש את אביתר מהיות כהן לה' למלא את דבר ה' אשר דבר על בית עלי בשילה").

מעניין כי עם גירוש אביתר, חוזרת הכהונה לצדוק הכהן ובכך לבית אלעזר בן אהרן הכהן. מכאן אנו למדים כי המשך השירות בכהונה הגדולה מותנה במעשי הכהנים. ברגע שהם אינם ראויים, הכהונה עוברת מבית אלעזר לבית איתמר, ואחר כך חוזרת מבית איתמר לבית אלעזר גם שם בעקבות מעשיהם של הכהנים.

החזרת הכהונה מבני איתמר לבני אלעזר -

מאביתר לצדוק

כיצד מתבצע מעבר המשכן לאחר חורבן המשכן בשילה לנב? מדוע נבחרה נב עיר הכהנים⁵? גרינץ טוען כי נב נבחרה בגלל קרבתה לקרית יערים, שם שמרו על הארון כהנים מבני אהרן.

4 ברור שגם אצל שאול וגם בהמשך אצל שלמה, אין מגמה מצידם לקיים את הנבואה על בית עלי, אלא כל אחד עושה זאת משיקוליו שלו – שאול מתוך רצון להעניש את מי שתמך בדוד, ושלמה, להעניש את אביתר בתמיכתו באדוניהו. הקב"ה מכוון את הכל כך שהתוצאה של הבחירה האנושית תהיה קיום דבר ה'. סוגיה זו רחבה מאד והיא נוגעת לענין ידיעה ובחירה ואכמ"ל.

5 מעניין מדוע לא בחרו לבנות מחדש את המשכן בשילה אחרי חורבנה ואחרי לקיחת הארון ממנה לפלשתים (האם ייתכן שהם הבינו מה שמפורש בתהילים ע"ח, ס כי מאס ה' בשילה).

עלי ושולתו

כפי שראינו לעיל, מן הפסוקים עולה כי פנחס האריך ימים וכיהן בכהונה בתקופה ארוכה בימי השופטים. בסוף תקופת השופטים, בתחילת ספר שמואל, הכהונה עוזבת את שושלת אלעזר הכהן ועוברת לבית עלי.

לאחר מות של עלי, הכהונה נשארת במשפחתו, ועוברת דרך חופני ופנחס, אי-כבוד, אחימלך בן אחיטוב, אביתר, ורק לבסוף חוזרת אל צדוק הכהן אשר הינו מבני אלעזר.

את שושלת הדורות מימי אלעזר ואיתמר ועד ימי דוד, אנו יכולים ללמוד מספר דברי הימים. מן הפסוקים בדברי הימים א', אנו לומדים כי צדוק הכהן הינו מצאצאיו של אלעזר:

"אלעזר הוליד את פנחס הוליד את אבישוע. ואבישוע הוליד את בקי ובקי הוליד את עזי. ועזי הוליד את זרחיה וזרחיה הוליד את מריות. מריות הוליד את אמריה ואמריה הוליד את אחיטוב. ואחיטוב הוליד את צדוק וצדוק הוליד את אחימעץ"

(דברי הימים א ה', ל).

שושלתו של איתמר. בדברי הימים נאמר:

"וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר. ויחלקם דוד וצדוק מן בני אלעזר, ואחימלך מן בני איתמר, לפקדתם בעבדתם" (דברי הימים א כ"ד, ב-ג).

מן הפסוקים הנ"ל אנו למדים כי אחימלך הינו מבני איתמר, וממקור אחר אנו יודעים כי אחימלך הוא בן אחיטוב (כמפורש בשמואל א, כ"ב, יא), הנקרא במקומות נוספים אבימלך בן אביתר (בדברי הימים א י"ח, טז). בנוסף, אביתר הינו מבני בניו של עלי (בשמואל א, כ"ב, כ) נאמר "וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב ושמו אביתר ויברח אחרי דוד".

אם כן, גם אם באופן עקיף, מן הפסוקים אנו יכולים ללמוד כי עלי הינו צאצא של איתמר.

ניתן לסכם ולומר כי מימי אהרן הכהן, הכהונה ממשיכה דרך אלעזר ופנחס שאזכורו האחרון הינו בפרשת פילגש בגבעה, ובסוף תקופת השופטים ותחילת ספר שמואל, היא עוברת לבית עלי המיוחס לבני איתמר בן אהרן ולא על אלעזר.

מדוע עוברת הכהונה מבני אלעזר לבני איתמר -

מפנחס לעלי?

מדוע לא המשיכה שושלת אלעזר אצל צאצאיו של פנחס? מתי הפסיק פנחס לשמש בכהונה? הכתוב אינו מעיד על כך דבר וחצי דבר³, אולם מה שאינו מפורש בפסוקים, מפורש בדברי חז"ל בכמה מקומות. כך אומר המדרש ביחס לנדרו של יפתח:

3 ייתכן כי גם עובדה זו עצמה שאין כל התייחסות לשושלת הכהונה באותה התקופה ושאונו לומדים אותה רק מתוך צירוף פסוקים שונים, מעידה גם היא על כי בפרק זמן זה אין לכהונה חשיבות ומשמעות גדולה כל כך.

"כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו, אין שואלין בו שהרי שאל צדוק - ועלתה לו, אביתר - ולא עלתה לו שנאמר 'זיעל אביתר עד תום כל העם'".

מכאן, שהחילוף בין אביתר מצאצאי בית עלי מבני איתמר, לצדוק הכהן מבני אלעזר, מתבצע בעיצומו של מרד אבשלום.

אחת השאלות שאין להם תשובה ברורה היא מהו היחס בין סוף היות המשכן בנב לבין סוף מלכות שאול. או, בלשון אחרת: בהנחה ששאול הוא הבוחר בגבעון ובצדוק, עד כמה חופף שלטונו את המשך הימצאות הבמה הגדולה בגבעון, או שהוא רק בוחר במקום ובבית הכהונה ומעצב עיצוב ראשוני את המקום, ובכך הוא מסיים את שלטונו. אין לנו כל דרך להכריע בסוגיה זאת.

בכל מקרה, וכפי שהערנו, עיקר ימי גבעון הם ימי דוד ועל כן סביר להניח כי עיקר ימי צדוק מקבילים לשלטונו של דוד, אף אם הם התחילו לפניו.

בהנחה, כפי שהערנו בתחילה, כי משפחת הכהונה הנבחרת או הראשונית היא משפחת אלעזר, יש טעם גדול לשרות צדוק ככהן במקביל לימי דוד.

שרות בני משפחת איתמר מתבצע לאחר ימי יפתח לקראת סוף תקופת השופטים. עלי הכהן וצאצאיו משרתים בכהונה בעקבות התנהגות פנחס בנדרו של יפתח עד חורבנה של נוב.

תקופת ביניים זו הינה תקופה של סוף המשכן בשילה, בו השחיתות הגדולה של בני עלי מביאה באופן ישיר לחורבן המשכן, אחריה ימי נב המקבילים לעיקר ימי שלטונו של שמואל ושאול.

במקביל למעבר המלכות משאול לדוד גם הכהונה עוברת מבית איתמר לבית אלעזר, מאביתר מצאצאי בית עלי לצדוק השייך לבית אלעזר, וזה עצמו מתרחש בימי דוד עצמו, כפי שהראינו בפסוקים.

אף אם שאול יזום את המעבר מבית איתמר לבית אלעזר, כפי שהצענו, עיקר זמן צדוק הוא במקביל לימי דוד. העובדה כי הכהונה נלקחת משושלת אלעזר, דוקא באותו זמן בו המלכות נלקחת מיהודה ומועברת לבנימין, הינה נקודה מעניינת מאוד.

* * *

שיעור זה הינו השיעור האחרון לשנה זו. השיעורים החלו מתיאור השראת השכינה במחנה לוי במדבר, דרך הכניסה לארץ, ועד ימי דוד. בשיעורים בשנה הבאה, נמשיך בעזרת ה' בנושא זה, ונדון בהשראת השכינה בימי הבית הראשון.

* *
 * כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ט *
 * עורך: אביעד בינשטוק *
 * *
 * בית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *

ייתכן כי צאצאי בית עלי, אולי נכדיו של עלי ואחיימלך בן אחיטוב בראשם, הם אלו שהעבירו את המשכן לנב.

ההגיון אומר כי המעבר לגבעון מתרחש אחרי חורבנה של נב. הגיוני מאד להניח כי שאול הוא הבוחר את מקום הבמה הגדולה בגבעון, ולזה בודאי יש לצרף את העובדה כי גבעון הייתה מולדת משפחת שאול (דבה"א ח', כט; ט', לה), ולפי זה ייתכן כי העיר הוקמה בידי שאול בעירו של שאול⁶.

גרינץ מציג בהקשר זה כי היות ושאול מסוכסך מאד עם בני עלי בעקבות עזרת אחיימלך לדוד בברחו מפני שאול (שמואל א, כ'), לכן סביר להניח כי שאול הוא היוזם את החיפוש של משפחת כהונה אחרת, מצאצאי אלעזר שיכהנו בגבעון כתחליף לבני עלי. על פי כיוון זה, הגיוני מאוד כי שאול יבחר בצדוק הכהן מבית אלעזר שיעבוד בבמה הגדולה בגבעון. ואמנם ענין היות צדוק כהן מבית אלעזר, מפורש בדברי הימים:

"ואת צדוק הכהן ואחיו הכהנים לפני משכן ה' בבמה אשר בגבעון להעלות עלות לה' על מזבח העולה תמיד לבקר ולערב ולכל הכתוב בתורת ה' אשר צוה על ישראל"⁷ (דברי הימים א, ט"ז, ט).

מעבר הכהונה מאביתר לצדוק

כאמור, הכהונה עברה מבית אלעזר לבית עלי, ונמשכה שם עד לימי אביתר שם היא עברה לצדוק הכהן מבניו של אלעזר. כיצד התרחש מעבר זה? ננסה להבחין במעבר זה בפסוקים.

במלכות דוד נאמר:

"וצדוק בן אחיטוב ואחיימלך בן אביתר כהנים"

(שמואל ב, ח', יז).

ואילו במרד אבשלום מקדים צדוק את אביתר:

"והנה גם צדוק וכל הלויים אתו נשאים את ארון ברית האלהים ויציקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לעבור מן העיר"⁸ (שמואל ב, ט"ו, כד).

חז"ל בסדר עולם רבה בפרק יד אומרים:

"בברוח דוד מפני אבשלום בנו, היה אביתר עומד עד שעלה במעלה הזיתים ושאל באורים ותומים ונסתלק אביתר מן הכהונה הגדולה, ונכנס צדוק תחתיו".

כך גם הגמרא ביומא (עג): אומרת:

6 עמדנו בעבר על העקרון של הקשר בין מקום ההנהגה, המלכות לבין מקום המשכן (לדוגמה יהושע בשילה בהר אפרים). וכאן מעניין ומשמעותי הקשר בין גבעון לבין שאול. אמנם במקרה זה, התייחסותנו היא בעיקר לבחירת המקום וייסודו (מפני שעיקר שנות הבמה הגדולה בגבעון הן שנות דוד 40 ו-41 שנות שלמה ואכמ"ל).

7 אמנם פסוקים אלו מתייחסים לימי דוד – אנו התייחסנו כאמור לראשית התהליך, לעצם בחירת המקום וראשית העבודה בו.